

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКАМИ ТА СТУДЕНТАМИ ВЛАСНОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі аналізу широкого кола наукових джерел з проблеми дослідження та досвіду її впровадження в практику роботи загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів визначено особливості, які необхідно враховувати в процесі навчання старшокласників та студентів проектної навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: проектна навчально-пізнавальна діяльність, особливості проектування, юнацький вік.

Усебічний розвиток особистості багато в чому визначається змістом, характером проектної діяльності як навчальної, оскільки проектування є одним з найважливіших компонентів системи сучасної освіти, дієвим засобом навчання та виховання, розвитку проектувальних здібностей і якостей особистості, що вимагає визначення його особливостей у навчально-пізнавальній діяльності старшокласників і студентів (А. Іоффе, Н. Матяш, В. Мирошниченко, Г. Муравйова, Н. Пахомова, О. Пехота, Н. Сологуб та ін.).

Аналіз основних досліджень та публікацій [1; 5; 7; 8; 9; 10; 12] дає змогу дійти висновку про високі розвивальні можливості проектної навчально-пізнавальної діяльності в роботі з учнями та студентами, пов'язані зі стимулюванням пізнавальних інтересів, розвитком мислення, вмінь здобувати інформацію, самостійно конструювати знання тощо.

Метою статті є з'ясування особливостей проектування старшокласниками та студентами власної навчально-пізнавальної діяльності.

Визначення особливостей, які необхідно враховувати в процесі навчання старшокласників та студентів проектної навчально-пізнавальної діяльності, потребує зосередження уваги на з'ясуванні специфіки юнацького віку, що значною мірою впливає на ефективність організації і здійснення проектної діяльності.

Вік ранньої юності (від 15 до 18 років) – завершальний етап початкової соціалізації особистості, який характеризується:

- бурхливим розвитком фізіологічних і психологічних змін, що виявляється у збільшенні обсягу пам'яті, концентрації уваги, логізації навчального матеріалу, сформованості абстрактного мислення тощо;
- спрямованістю на майбутнє (вибір нового навчального закладу, професії, референтних груп людей, способу життя);
- формуванням світогляду (єдина система поглядів, знань, переконань, що спираються на абстрактно-теоретичне мислення);
- ціннісно-орієнтаційною активністю, прагненням до автономії, самоствердження, самостійності, оригінальності; розвитком критичності мислення, особистісної рефлексії, формуванням повної структури самосвідомості;
- формуванням самоусвідомлення (цілісне уявлення про себе, відкриття свого внутрішнього світу; самооцінка розумових, моральних, вольових якостей, усвідомлення власних переваг і недоліків тощо), що створює умови для цілеспрямованого самовдосконалення, самовиховання;
- побудовою життєвих планів, що охоплюють сферу життєвого самовизначення: стиль життя, рівень домагань, усвідомлення необхідності вибору професії [4; 5; 6; 7; 11; 13].

Слід зазначити, що самовизначення на цьому етапі не є завершеним, оскільки воно “не пройшло перевірки життям”, тому до юності відносять і вікову групу від 18 до 23–25 років, яку умовно називають “початок дорослості” (І. Кон). Освіта, яка ще продовжується, на цьому етапі є не загальною, а професійною, і її розглядають як особливий різновид праці (М. Заброцький).

Доведено (К. Баханов, Н. Матяш, В. Мирошніченко та ін.), що реалізація проектної діяльності у навчанні є більш ефективною й органічною, якщо відбувається на основі врахування психолого-педагогічних особливостей, притаманних юнацькому віку.

Отже, вікові особливості безперечно впливають на здійснення проектної діяльності особистості, разом з тим у віці ранньої юності вже з’являються й особливі чинники, що впливають на її ефективність. На підставі вивчення та проведення аналізу наукової літератури, педагогічної практики нами визначено такі особливості, які необхідно враховувати у процесі формування проектної навчально-пізнавальної діяльності старшокласників і студентів:

1. Наявність певного досвіду проектної діяльності, що дає змогу ставити цілі її здійснення і відображається на рівні сформованості проектних знань, умінь, навичок та низки якостей особистості, які сприяють її ефективному здійсненню.

Як відомо, проектну діяльність старшокласників і студентів визначають головні лінії психічного розвитку, такі як новоутворення і провідна діяльність [7; 10; 13].

Розвиток самостійності, уміння приймати рішення, аналізувати варіанти, критично їх осмислювати становить зміст навчальної діяльності старшокласника та студента. Специфіку змісту навчальної діяльності визначає найважливіше психологічне новоутворення ранньої юності – вміння складати життєві плани, шукати засоби задля їх реалізації. Одночасно навчальна діяльність сама стає засобом реалізації цих планів, не втрачаючи місця провідної (Д. Фельдштейн). У юнацькому віці вона набуває ознак нового типу провідної діяльності – навчально-професійної, правильна організація якої передбачає усвідомлення життєвих планів, проектування перспектив (Л. Божович, Л. Славина).

У юнацькому віці формується образ ідеального майбутнього. Разом з тим сферою реалізації перспективних планів на майбутнє є освіта, оскільки освітні ситуації дають змогу підготуватися до ситуацій соціальних. Тому саме в юнацькому віці є можливість інтегрувати в навчальній діяльності засвоєні раніше способи її здійснення й самостійно вбудовувати їх до алгоритму розробки й реалізації проекту в різних сферах діяльності.

Одним з проявів юнацького світогляду, за ствердженням І. Кон, В. Крутецького, Н. Матяш, є питання сенсу життя, тому на формування особистості найбільше впливає саме зміст проектної діяльності, що вимагає застосування в процесі її організації суспільно значущих проектів [7]. У виконанні таких проектних завдань старшокласники та студенти почувають себе повноправними учасниками суспільного життя, сприймаючи їх не як завдання, а як спосіб соціально-професійної адаптації, реалізуючи в межах проектної діяльності свої світоглядні функції.

Вивчення досвіду організації проектної діяльності в практиці роботи середньої школи та ВНЗ засвідчує [1; 7; 8; 9; 10; 12], що проекти, зазвичай, виконуються на основі розширеної інформаційної бази в межах конкретних предметів, оскільки в означений віковий період подальшого розвитку набувають освітні інтереси, пов’язані з планами на подальше навчання і трудову діяльність.

Разом з тим, крім “академічного сьогодення”, апробація тих чи інших соціальних ролей відбувається через формування досвіду здійснення реальної проектної діяльності в межах більш загальних професійних напрямів, тому проектну діяльність у юнацькому віці розглядають як соціальну практику [8].

2. Порівнянно з попереднім віковим періодом, змінюється характер мотивації навчальної діяльності.

Розвиток мотиваційної сфери особистості має винятково важливе значення, оскільки саме в юнацькому віці загострюється питання формування якостей особистості, пов'язаних з особливостями побудови його потреб і мотивів, розвитком самосвідомості і здатності до самовдосконалення (І. Дубровіна, Б. Круглова та ін.).

Як відомо, засобом реалізації життєвих планів майбутнього є навчальна діяльність старшокласників, що сприяє якісним змінам у структурі навчальної мотивації: поряд із внутрішніми пізнавальними мотивами засвоєння знань, які мають особистісну цінність у вивченні певних предметів, з'являються широкі соціальні та вузькоособистісні зовнішні мотиви, зокрема мотиви досягнення, а цінність навчальної діяльності підпорядкована перспективному плануванню, цілям особистісного і професійного самовизначення [11]. Разом з тим, навчання як діяльність, спрямована на засвоєння знань, притаманна меншості учнів, оскільки основним внутрішнім мотивом для більшості старшокласників є орієнтація на результат (М. Гінзбург, Л. Столяренко, Д. Фельдштейн та ін.). Одночасно за даними нашого дослідження у мотиваційній структурі проектної діяльності студентів (у середньому, майже 32% від 198 опитаних) вагоме значення має стимуляція середовища, як-от: вимоги викладачів, орієнтація на думку одногрупників та ін., що утворює враження відсутності спрямованості студентів на процес проектної діяльності.

Слід зазначити, що й вибір майбутньої професії не завжди пов'язується старшокласниками та студентами із покликанням та орієнтацією на "користь суспільству" у певній сфері діяльності. Мотиви вибору професії, за дослідженнями психологів (Л. Божович, М. Гінзбург та ін.), визначаються також власною практичною цінністю, користю, і тільки цілеспрямовані та по-справжньому захоплені учні та студенти орієнтуються на покликання в подальшому професійному становленні, особистісному самовизначенні.

Визначною рисою періоду ранньої юності є прагнення до пізнання себе, оцінки своїх переваг та недоліків, тобто відбувається розвиток самооцінки, що сприяє переосмисленню поглядів та установ. Орієнтація на проектну діяльність передбачає розвиток процесу самовдосконалення, одним з механізмів якого є адекватна самооцінка. Доведено [1; 7], що в проектній діяльності відбувається підвищення особистісної самооцінки; розподіл ролей і обов'язків між учасниками проекту призводить до формування адекватної і правильної самооцінки, корисних якостей особистості, стимулює до активності, самоконтролю та самосвідомості. Тобто вплив проектної діяльності на розвиток особистості характеризується формуванням високого рівня саморегуляції, що знаходить свій вияв у формуванні особистісної зрілості старшокласника та студента [7, с. 253–275].

У процесі здійснення проектної діяльності на завершальному етапі дозрівання особистості формується готовність старшокласника та студента до професійного й особистісного самовизначення, що містить ціннісні орієнтації, професійні інтереси, розвинуті форми теоретичного мислення, оволодіння методами наукового пізнання, уміння самовиховання (Н. Матяш, В. Мирошніченко, Л. Столяренко та ін.).

Отже, професійна самосвідомість характеризується соціальною незалежністю особистості, пошуком шляхів продовження освіти й напряду майбутньої професійної діяльності в різних видах праці. Тому організація проектної діяльності має надавати можливості для здійснення самовираження і виявлення професійних здібностей, оскільки саме в проектній діяльності старшокласники та студенти мають можливість поглибленого вивчення різних сфер майбутньої професійної діяльності [7; 8].

Навчання, таким чином, набуває життєвого сенсу, приходить усвідомлення того, що необхідною умовою гідної участі в майбутньому житті є набуття знань, умінь, навичок, а отже, потреба в самостійному набутті знань – одна з характерних особливостей сучасної учнівської молоді (Є. Борисова, І. Дубровіна, Б. Круглова).

3. Посилення самостійної роботи в навчальному процесі.

У старшій школі збільшується частка самостійної роботи в навчально-пізнавальній діяльності старшокласників, оскільки об'єктивна складність, різноманіття і відповідальність навчальних занять спонукають учнів до ретельної організації своєї праці, самостійного планування своїх занять, розрахунків часу на їх виконання, здійснення самоконтролю, використання ефективних методів і прийомів організації навчальної роботи [6].

Одночасно у навчальному процесі ВНЗ на самостійне опрацювання навчального матеріалу з різних дисциплін за чинними програмами відводиться 50–60% часу у зв'язку з приєднанням до Болонського процесу.

Навчальні заняття висувають до старшокласників та студентів високі вимоги щодо засвоєння навчального матеріалу, вмінь самостійно і творчо працювати над доповідями, рефератами, рецензіями, проектами, успішне виконання яких забезпечується великим прогресом розумової праці та працездатності, притаманних цьому віку. У процесі роботи над проектом старшокласники та студенти самостійно добувають потрібну інформацію, аналізують, узагальнюють опрацьовані матеріали, підвищуючи свій інтелектуальний рівень, розширюючи кругозір [6; 8].

Юнацтво – важливий етап розвитку розумових здібностей, оскільки розумова діяльність у цьому віці є більш активною і самостійною, а цікавим для учнівської молоді виявляється те, що вимагає самостійного аналізу, обмірковування, порівняння, генерування ідей, прогнозування, висування гіпотез, обґрунтування та доведення.

У юнацькому віці виконання проектів завжди передбачає самостійну діяльність тих, хто навчається, в індивідуальній, парній або груповій формах її організації і вимагає оволодіння конкретними прийомами самостійної роботи, як-от [5, с. 342]: культури читання, слухання; короткого, найбільш раціонального запису виписок, планів, тез тощо; запам'ятовування; зосередження уваги; пошуку допоміжної інформації; підготовки до екзаменів, заліків, семінарів, лабораторних робіт; раціональної організації часу та ін.

Отже, позитивний потенціал проектної діяльності, що містить опору на самостійний навчально-науковий пошук інформації, передбачає не тільки формування умінь самостійно добувати знання, а й надає можливості для їх постійного удосконалення.

4. Урахування індивідуальних стилів навчальної роботи у здійсненні проектної діяльності.

Відповідно до психофізіологічних особливостей і характеристик пізнавальної діяльності кожний студент (учень) індивідуально сприймає, обробляє та оволодіває інформацією, що й отримало назву навчального стилю [3]. У такому розумінні навчальний стиль пов'язаний із когнітивним або пізнавальним стилем того, хто навчається, в основі якого лежать індивідуальні особливості пізнавальної діяльності людини.

Під індивідуальним стилем розуміють: стійку систему способів або прийомів діяльності (В. Буряк, В. Якунін); сукупність типологічно зумовлених засобів і прийомів діяльності (Є. Клімов, В. Мерлін); спосіб успішного виконання діяльності, який залежить від здібностей суб'єкта (Б. Теплов) та ін. Разом з тим індивідуальний стиль діяльності може сформуватися тільки за умови наявності в особистості позитивного ставлення до неї.

Сформованість стилю навчально-пізнавальної діяльності розглядають як один із показників підвищення ефективності навчання [3; 5; 13], оскільки він залежить від

рівня наукованості й виявляється у способах і результатах діяльності. Одночасно наукованість характеризується й певними показниками, опосередковано пов'язаними з продуктивністю діяльності. Тобто, наукованість проявляється в особливостях навчальної діяльності і її характері, впливаючи на індивідуальні стилі діяльності особистості, які умовно можна позначити як “позитивний” і “негативний” [5]. Разом з тим існують й інші підходи (В. Буряк, Д. Сочивко, В. Якунін та ін.) до класифікації індивідуальних стилів навчально-пізнавальної діяльності [3; 13].

Питанням формування стилю навчальної діяльності старшокласників загальноосвітньої школи присвячено дослідження О. Бескорсої [2]. У роботі на підставі теоретичних концепцій Д. Колба і Р. Фрайя, відповідно до структури навчального процесу, визначено такі стилі навчальної роботи, як “рефлектор”, “прагматик”, “теоретик” і “послідовник”, які й відображають взаємозв'язок особливостей розвитку психічних процесів з типовими характеристиками учнів. Стиль навчальної діяльності старшокласника розуміється як індивідуально-своєрідна система стратегій і тактик здійснення ним навчальної діяльності, заснована на діях, операціях, уміннях [2, с. 7].

Сформованість стилю навчально-пізнавальної діяльності розглядаємо як один із показників підвищення ефективності навчання школярів та студентів проектної діяльності, оскільки він вказує на певні відмінності особистості у її здійсненні, виявляється у її способах і результатах і вимагає організації цілеспрямованої роботи з оволодіння знаннями, вміннями, навичками, а також розвитку певних якостей особистості для ефективного здійснення проектної навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, особливості проектування старшокласників і студентів – це певні відмінності особистості у здійсненні проектної діяльності, що вимагає застосування таких видів, методів, форм її організації, які нададуть фізіологічним і психічним процесам прискорення і цілеспрямований розвиток.

Ураховуючи специфіку організації навчального процесу у ВНЗ, до *особливостей проектування студентами* власної навчально-пізнавальної діяльності, додатково відносимо:

- запровадження у ВНЗ нових форм і методів навчання (лекції, семінари, педагогічна практика та ін.), що надає додаткових можливостей для застосування проектного навчання, а “відстрочення” форм контролю дає змогу виконувати довгострокові проекти задля поглибленого вивчення проблеми й підвищення якості виконання проекту;
- необхідність опанування методиками навчання учнів проектної навчально-пізнавальної діяльності в майбутній професійній діяльності.

Висновки. На основі аналізу наукової літератури, узагальнення досвіду роботи вчителів-практиків та викладачів педагогічних ВНЗ нами визначено *спільні особливості* організації проектної навчально-пізнавальної діяльності *старшокласників і студентів* (наявність досвіду проектної діяльності; вікова генеза мотивації навчальної діяльності; посилення частки самостійної роботи в навчальному процесі; індивідуальний стиль проектної діяльності) і *відмінні особливості проектування студентами* власної навчально-пізнавальної діяльності (запровадження у ВНЗ нових форм і методів навчання; необхідність оволодіння методиками й технологіями навчання учнів проектної навчально-пізнавальної діяльності в майбутній професійній діяльності).

Подальшого дослідження потребує вивчення питань організації варіативного навчання проектування з урахуванням особливостей його здійснення в навчально-пізнавальній діяльності старшокласників і студентів.

Список використаної літератури

1. Абашеева Л. Н. Проектная деятельность – одно из средств творческого саморазвития личности учащегося [Электронный ресурс] / Л. Н. Абашеева. – Режим доступа: <http://>

cyberleninka.ru/article/n/proektnaya-deyatelnost-odno-iz-sredstv-tvorcheskogo-samorazvitiya-lichnosti-uchaschihsya#ixzz318bgxsSf.

2. Бескорса О. С. Формування стилю навчальної діяльності старшокласників загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Олена Сергіївна Бескорса. – Харків, 2013. – 20 с.

3. Буряк В. Урахування особливостей індивідуальних стилів навчальної роботи в підвищенні ефективності пізнавальної діяльності / Володимир Буряк // Рідна школа. – 2010. – № 7–8 (липень-серпень). – С. 3–7.

4. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посіб. / М. М. Заброцький. – Київ : МАУП, 1998. – 92 с.

5. Зимняя И. А. Педагогическая психология [Электронный ресурс] : учеб. для студ. / И. А. Зимняя. – Режим доступа : <http://log-in.ru/books/pedagogicheskaya-psikhologiya-zimnyaya-i-a-prakticheskaya-psikhologiya/>

6. Левитов Н. Д. Детская и педагогическая психология : учеб. пособ. для пед. институтов / Н. Д. Левитов. – 3-е изд. – Москва : Просвещение, 1964. – 478 с.

7. Матяш Н. В. Психология проектной деятельности школьников : дис. ... д-ра пед. наук : 19.00.07 / Н. В. Матяш. – Брянск, 2000. – 385 с.

8. Мирошниченко В. О. Організація проектної діяльності учнів на уроках історії в 10-му класі / В. О. Мирошниченко. – Харків : Основа, 2009. – 157 с.

9. Пахомова Н. Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении : пособ. для учителей и студ. пед. вузов / Н. Ю. Пахомова. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : АРКТИ, 2005. – 112 с.

10. Старчакова И. В. Развитие созидательной активности студентов посредством технологии проектной деятельности [Электронный ресурс] / И. В. Старчакова // Учёные записки ЗабГУ. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения. – 2010. – № 6. – С. 55–61. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru.s2.gvirabi.com/article/n/razvitie-sozidatelnoy-aktivnosti-studentov-posredstvom-tehnologii-proektnoy-deyatelnosti#ixzz30xvryvIR>.

11. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко. – Ростов на Дону : Феникс, 2000. – 544 с.

12. Филатова Л. О. Метод учебных проектов в старших классах как фактор развития преемственности образования в школе и вузе / Л. О. Филатова // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2005. – № 3. – С. 33–37.

13. Якунин В. А. Педагогическая психология : учеб. пособ. / В. А. Якунин ; Европ. ин-т экспертов. – Санкт-Петербург : Полиус, 1998. – 639 с.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2014.

Дейниченко В. Г. Особенности проектирования старшекласниками и студентами собственной учебно-познавательной деятельности

В статье на основе анализа широкого круга научных источников по исследуемой проблеме и опыта её внедрения в практику работы общеобразовательных школ и высших учебных заведений определены особенности, которые необходимо учитывать в процессе обучения старшекласников и студентов проектной учебно-познавательной деятельности.

Ключові слова: *проектная учебно-познавательная деятельность, особенности проектирования, юношеский возраст.*

Deinychenko V. The Particularities of Planning of Their Ownlearning Activity by Senior Schoolchildren and Students

The paper deals with the definition of particularities, which should be taken into account while training the senior schoolchildren and students in the field of project activity. The results of the paper are based on the analysis of scientific publications on the assigned problem, and the experience of its implementation in the secondary school and university educational process. The specific character of the pre-adult age, which influences significantly the efficiency of the project activity organisation and realisation is also considered.

The paper defines general peculiarities of the organization of the senior schoolchildren's and student's project activity (namely, previous experience in the field of project activity, which gives an opportunity to make the goal-setting; changing of the motivation character if compared to the previous age period; increasing of the percentage of unsupervised work in the educational process; taking into account the individual style of instructional work while performing the project activity) as well as distinctive features, how students plan their own learning activity (implementation of new methods of education in the universities – lectures, seminars, pedagogical practice, which gives additional possibilities for project-based education; postponing of the control, which allows to realise long-term projects in order to achieve deep investigation of problem and increase the quality of project fulfilment; the necessity to study the methods of education of schoolchildren for project-based learning activity).

Key words: *project learning activity, particularities of planning, adolescence.*